

GİZLİ ÖZNE SINIFLAMASI AÇISINDAN TÜRKÇENİN DÜNYA DİLLERİ ARASINDAKİ YERİ

Yrd. Doç. Dr. Kadri KURAM¹

ÖZET

Gizli özne Türkçe dilbilgisinde oldukça iyi tanınan bir özellik olmasına karşın bu olgunun diğer dillerdeki gizli öznelerle karşılaştırılması ve Türkçenin kendi içinde gizli kalabilen diğer özne türlerinin dökümü yapılmamıştır. Bu çalışma Türkçedeki gizli öznelerle ilgili yeni veriler sunmayı amaçlamaktadır. Holmberg (2010) zengin uyum paradigmasına sahip olan tam adıl düşürme dillerinde genel gönderimli öznelerin uyum kategorisindeki belirtilik özelliği nedeniyle düşürülemeyeceğini iddia etmektedir. Bu çalışmada yapılan analizde Holmberg'in (2010) uyum kategorisindeki belirtilik özelliği varsayımının açıklayamadığı iddia edilmektedir. Türkçe genel gönderimli adları düşürebilmektedir. Ancak bunun sadece gereklilik kipinde görüldüğü anlaşılmaktadır. Çalışma ayrıca Türkçede gizli öznelerin uyum özelliğinin bulunması nedeniyle mi görüldüğü yoksa Doğu Asya dillerindeki sıradışı adıl düşürme türü bir gizli özne mi olduğu sorusunu da gündeme getirmektedir. Türkçe zengin özne-eylem uyumu sebebiyle özne adlarını düşürebilmesine karşın nesne adlarını nesne-eylem uyumu olmadan düşürebilmektedir. Buna izin veren sürecin özne adlarının düşürülmesinde bir rolü olması ve bunun zengin uyum kategorisi nedeniyle fark edilmemiş olması mümkün görünmektedir. Ancak veriler Türkçede özne adlarının düşürülmesine izin verenin gerçekten de uyum kategorisi olduğunu göstermektedir.

Anahtar sözcükler: Gizli özne, hava durumu eylemleri, gönderimsiz özneler, belirtilik.

ABSTRACT

Although Turkish is notorious for being a null subject language, the specific type has never been contrasted to the other null subject languages. Thus this paper's main focus is on revealing all arguments that can go null in Turkish as well as on contrasting Turkish to the other null subject languages. Holmberg (2010) assumes that a definiteness feature resides in the T of rich agreement languages, making it impossible for these languages to have generic null subjects. The results indicate that Turkish defies Holmberg's (2010) hypothesis that T has a D-feature since necessitative licenses generic null subjects. The paper also sheds light on the question of whether Turkish is an Agree-related null subject language or a marginal pro-drop language. The language has a rich agreement paradigm with subjects, and subjects can go null. However, objects can go null without an agreement paradigm. One may raise the suspicion that the same procedure is operative in null subjects but it is cloaked by subject agreement. The results, however, indicate otherwise. Turkish null subjects are agree-related.

Key words: Null subjects, weather verbs, generic subjects, definiteness.

¹ Bartın Üniversitesi, kadrikuram@bartin.edu.tr

1. GİRİŞ

Her eylem mantıksal içeriğine bağlı olarak en az bir, en çok üç katılımcı gerektirir. Bu katılımcıların sayısı ve her birinin taşıdığı anlamsal rol bilgisine eylemin üye yapısı denir (Uzun 2000). Eylemin gerektirdiği kadar üye tümcede bulunmalıdır. Eylem sadece bir üye gerektiriyorsa bu üye özne konumunda olmalıdır. Fakat dünya dillerinin sağladığı verilere bakınca bu genellemelerin hatalı olduğu durumlar görülür. Yani eylemin gerektirdiği üyeler tümcelerde bulunmayabilir. Karahan (1999) öznenin tümcede şekil olarak bulunmadığı ancak anlam olarak orada olduğunun bilindiği durumları gizli özne olarak tanımlar. Bu tanıma göre, (1) ve (2)deki tümceler gizli özne kavramını örneklemektedir. Ancak Delice (2012) (1) ve (2)deki görünüşlerin Türkçede ayrı bir olgu olmadığını, varsayılan durum olduğunu belirtir. Diğer bir deyişle, Türkçede (1) ve (2)de özneler zaten uyum ekleridir. Delice'ye göre Türkçede tek gizli özne örneği *-mAll* ekinin 3. tekil şahısla çekimlendiği durumlardır.^{2 3} (1) ve (2)de etken tümcelerde bulunan ve eylemle uyum ilişkisine giren gizli özne ve diğer gizli üyeler örneklendirilmiştir.

(1) A: **Sen** orada ne yapıyorsun?

B: __ kitap okuyorum.

(2) A: Çocuklar kitapları okula götürdüler mi?

B: __ __ __ götürdüler.

(1) ve (2)de işaretlendiği gibi gizli özne ve zengin uyum arasındaki bağlantı birçok kez gözlemlenmiştir (Taraldsen genellemesi, bkz. Müller (2005)). Ancak (2)de görüldüğü gibi eylemle uyuma girmeyen üyeler de (Türkçede ve birçok Doğu Asya dilinde) düşürülebilir. Dahası Çince eylem hiçbir üyesiyle uyum ilişkisine girmemesine rağmen özneler (ve diğer üyeler) düşürülebilir:

(3) Zhangsan shou [__ lai le]

² Bu ekin Türkçede gizli özneler konusuna katkıları 3. bölümde ayrıca ele alınacaktır.

³ Türkçede gizli özne terimi farklı araştırmacılar tarafından farklı kavramları gösterecek şekilde kullanılmaktadır. Örneğin Korkmaz (2007) gizli özneyi edilgen tümcelerin silinen öznelerini göstermek için kullanmaktadır. Örnek olarak, "Yemek (annem tarafından) pişirildi." tümcesinde *annem* gizli öznedir. Ancak Aktan (2009) edilgen tümcelerin bu özne türlerini mantıksal özne adıyla anmaktadır. Ayrıca benzer tanımlar için bkz. Özkan ve Sevinçli (2013). Bu çalışmada özne yapısal olarak tanımlanacaktır (öznenin anlamsal bir tanımı için bkz. Topaloğlu (1989: 121)). Bu açıdan, etken tümcelerin eylemle uyum ilişkisine giren ve sesbilimsel olarak gerçekleşmesi olmayan özneleri tartışılacaktır.

Zhangsan söyle gel GEÇ.

‘Zhangsan geldim dedi’

(Huang 1989)

(2) ve (3), bize uyumun gizli öznelerle ilgili bütün hikâyeyi anlatmadığını göstermektedir.

2. GİZLİ ÖZNE TÜRLERİ

Huang’ın (2000) sınıflamasına göre dünya dillerinde 3 tür gizli özne bulunmaktadır. Birincisi sadece dolgu adılı olan özneleri düşürebilen diller, örneğin Almanca ve Hollandaca. Bu gibi dillerde sadece herhangi bir anlamı veya gönderimi olmayan özneler yani dolgu adıları düşürülebilmektedir. Örneğin, (4a)daki *it* adılı herhangi bir nesneyi göstermez, tümcenin bir özneye sahip olma zorunluluğu gereği yapısal sebeplerle oradadır. İkincisi hem dolgu adılarını hem de hava durumu adıları olarak bilinen yarı gönderimli özneleri düşürebilen diller, örneğin İzlandaca ve Yidiş (4b). Üçüncüsü ise yukarıdakilere ek olarak gönderimsel özneleri düşürebilen diller, İtalyanca ve Türkçe (6). (4a)daki *it* adılı İngilizcede düşürülemezken Almanca ve Hollandacadaki eşdeğer durumlarda düşürülebilmektedir. Yine (4b)de yağmuru gösteren *it* adılı İngilizcede düşürülemezken İzlandacada ve Yidişte düşürülebilmektedir.

(4) a. *_It_* seems that John doesn’t like barbecue

b. *_It_* rains a lot here

Türkçe açıkça İtalyancayla birlikte üçüncü grupta yer almaktadır:

(5) *_ _* vengo *İtalyanca*

gel.1 Tekil

‘Geliyorum’

(Platzack 2003:
331)

(6) __ geliyorum

Bu çalışmada Türkçede (4a,b)deki gibi adılların bulunduğu ancak zorunlu olarak gizli özne niteliğinde olduğu için görülmediği iddia edilecektir. (4a)daki gibi yapıların test edilememesinin sebebi Türkçede *görünmek* türündeki eylemlerde tümce sonuna tümcesel öge yerleştirme yapılarının olmamasıdır:

(7) a. Ali gelecek gibi görünüyor

b.*Görünüyor Ali gelecek

(4a)daki gibi eylem-tümleç dizilimi Ö E N dillerine ait bir özelliktir. Ancak Türkçe benzer bir yapıyı tümleç işaretleyicisi *ki* ile birlikte Farsçadan ödünç almıştır. Bu tümce yapıları ise bize Türkçede dolgu adıllarının düşebileceğini göstermektedir:

(8) a. __ Açıkça görülüyor ki bu firma bu işi zamanında bitiremeyecek

b. __ Öyle görülüyor ki bu firma bu işi zamanında bitiremeyecek

(4b) çoğunlukla Hint-Avrupa dillerinde bulunan bir özellik gereği yağışın türünü eylem üzerinde kodlamaktadır. Yani yağmur için *rain*, kar için *snow* eylemleri kullanılmaktadır. Dolgu adılı bu açıdan yansızdır. Türkçede ise durum tam tersidir. Eylem yansız, adıl belirtilidir. Bu sebeple yağışın türünü işaretlemek için adılın açık olması gerekir, en azından böyle düşünülür. Ancak konuşucu ve dinleyicinin aynı ortamda bulunduğu durumlarda ikisi de yağışı göreğinden, örneğin (9)da adıl düşebilmektedir.

(9) Bak! __ Yağıyor. Ben sana demiştim bugün kar yağacak diye.

Ayrıca, yağışın türünün önemsiz olduğu durumlarda konuşucu ve dinleyici arasında paylaşılan bilgi olmasına gerek kalmadan adıl düşürülebilir:

(10) Burada sürekli __ yağar. Yağışsız geçen gün sayısı çok azdır.

3. GENEL GÖNDERİMLİ ÖZNELER

Holmberg (2005, 2010) ikinci bölümde bahsedilen üçlü ayırma üçüncü kategoride bulunan dillerle birinci ve ikinci kategoride bulunan diller arasında sözdizimsel bir fark olduğunu iddia etmektedir. Kısaca, Türkçe ve İtalyanca gibi dillerin uyum kategorileri Belirtlilik özelliğine sahipken Almanca, Yidiş gibi dillerin uyum kategorileri bu özelliğe sahip değildir. Bu sebeple Türkçe ve İtalyanca belirtili özne adılarını düşürseler bile uyum kategorileri söylemde belirtili bir varlığa gönderimde bulunabilir. Adılın taşıdığı belirtlilik özelliği bu gönderim için gerekli değildir. Birinci ve ikinci kategorideki diller ise belli bir öznenen bahsederken adılın içindeki belirtlilik özelliğine muhtaç durumdadır. Bu nedenle sadece belirtisiz, gönderimsiz dolgu adılarını düşürebilirler, (5) ve (6)daki gibi belirtili özne adılarını düşüremezler. Bu ayırımın doğal bir sonucu olarak da İtalyanca ve Türkçe gibi dillerin düşüremedikleri bir özne adılı türü bulunmaktadır: genel gönderimli adılar. Bu adılar bağlamda veya evrende belli bir insana veya canlıya değil eylemin gösterdiği işi yapma kapasitesine sahip herkese gönderimde bulunur. Örneğin, İngilizcedeki *one* adılı buna örnektir:

(11) One does not simply walk to Mordor

Türkçede ise bu adıl türü *insan* sözcüğüyle karşılanmaktadır.⁴ Örneğin;

(12) İnsan hata yapar

⁴ Türkçede özne sınıflandırmaları için bkz. Delice (1998), Aktan (2009)

Bu tümcelerde gönderim yapılan bir insan bulunmamaktadır. İki de bütün insanlığa veya herhangi birine gönderim yapmaktadır. Holmberg (2005, 2010) bu tür adılların Türkçe ve İtalyanca gibi dillerde düşürülebilmesi gerektiğini söyler. Ancak bu öngörünün (kısmen de olsa) doğru olmadığı görülmektedir. (13)teki tümceler Türkçede genel gönderimli adılların düşürülebildiğini göstermektedir. Dahası, bu adıl düşürme, Delice'ye (2012) göre Türkçedeki tek adıl düşürme türüdür.

- (13) a. __ bir şey yapmalı
b. __ hemen yola çıkmalı
c. __ yardım etmeli

(13)teki yapılar *-mAll* kipine ve şimdiki zamana özgü gibi görünmektedir. Gerçekten de diğer kip biçimbirimleri bu tür bir adıl düşürmeyi yapamamaktadır.

- (14) a.* __ bir şey yapabilir
b.* __ bir şey yapsın
c.* __ yardım etse
d.* __ yola çıkmış
e.* __ bir şey yapıyor

(14)teki tümceler genel gönderimli adılın düşürüldüğü yorumlarında dilbilgisidir. Yani bu tümceler sırasıyla birisi/herkes bir şey yapabilir, yapsın, yardım etse, yola çıkmış şeklinde yorumlanamaz. Bu açıdan bu görünümün gereklilik kipiyle sınırlandırıldığı görülmektedir. Bu kipin, eylemin gösterdiği işin yapılma sorumluluğunu topluma genelleme amacıyla Belirtlilik özelliğinin konuşucu tarafından silinmesine izin verdiği söylenebilir.

Genel gönderimli boş adılların zaman kategorisiyle olan ilişkisi ise kiple olan ilişkisi kadar sınırlı değildir. (15)teki tümce ilk bakışta bu yorumla dilbilgisidişi görünse de (16)daki gibi bağlamlarda dilbilgisel olduğu görülmektedir. (16)daki tümceler bir belgesel içerisinde rahatlıkla kurulabilecek tümcelerdir.

(15)*/?? __ bir şey yapmalıydı

(16) a. O günlerde ülke büyük bir krizin eşiğindeydi ve __ acilen önlem almalıydı

b. İstanbulda deprem olmuştu, __ mutlaka yardım etmeliydi. Bunun için de __ hemen yola çıkmalıydı

4. TÜRKÇEDE DÜŞMEYEN ADILLAR

Türkçede adıl düşürme o kadar yaygın bir görünümdür ki varsayılan durumun adıl düşürme olduğu, açık adılın belli şartlar altında görünebildiği söylenebilir (Göksel ve Kerslake 2005). Örneğin, öznenin odaklandığı ve konu geçişi olan tümcelerde özne adılı düşürülemez:

(17) A: Bakkala kim gitti?

B: Ben gittim

B':* __ gittim

(18) a. Ayşe temizlik yaptı. Ben de bakkala gittim

b. Ayşe temizlik yaptı. * __ bakkala gittim

Bunun dışında özne adıllarının düşürülemediği iki durum daha bulunmaktadır. Birincisi adılın yüklemcil öge olarak kullanıldığı durumlar:

(19) A: Ben senin için kimim?

B: Hani hayatımın aşkından bahsetmiştim ya.*İşte o __sin.

Diğeri ise ilgeçlerin öznesi konumundaki adıllardır. Örneğin;

(20) Annem benim için börek yaptı.*Babam da __ için menemen yapmıştı.

Ancak ilgeçlerle ilgili görünüm (20)dekinden daha karmaşıktır. Bazı ilgeçler adılın düşürülmesine izin vermektedir. Örneğin;

(21) O mektup __ tarafımdan yazıldı

(Özsoy 1987)

(22) A: Okulda benden bahsediliyor mu?

B: Berna __ hakkında konuşuyor. Haberini olsun.

(20)deki ilgeçle (21)-(22)deki ilgeçler arasındaki ayrıma bakınca birinci bölümde ulaştığımız sonucun zayıfladığını görüyoruz. (20)deki ilgeç öznesiyle uyuma girmezken (21)-(22)deki ilgeçler özneleriyle uyuma girmektedir. Kısaca, dünya dillerinde zengin uyum içermeyen diller adıl düşürebilse de, Türkçe eylemin uyuma girmediği üyeleri düşürebilse de uyum ile adıl düşürebilme arasında bir bağ olduğu görülmektedir.

SONUÇ

Sonuçta, Türkçenin Huang'ın (2000) gizli özne türlerinden üçüncüsü içinde yer alma koşullarından üçünü de yerine getirdiği, yani dolgu adlarını, yarı gönderimli adları ve gönderimsel adları düşürebildiği görülmektedir. Ayrıca Holmberg'in (2005, 2010) çekimsel kategoride belirtililik özelliği genellemesinin güncellenmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Öyle görülmektedir ki bu özellik dillerin sahip olduğu veya sahip olmadığı bir özellik olmaktan çok çekimsel kategorilerinin taşıdığı ve uygun kiplik ekleri tarafından silinebilen bir özelliktir. Diğer bir deyişle, özne adlarının düşürülmesi konusunun makro değil mikro parametrelerle çözülmesi gerekmektedir.

Ancak bu noktada belirtililik özelliğiyle adıl düşürme olgusunun açıklanması çabası başka bir sorunla karşılaşmaktadır. Eğer Holmberg'in (2005, 2010) iddia ettiği gibi çekimsel kategori, yani uyum, özne adının belirtililik özelliği yerine geçebiliyorsa bu açıklamanın üzerinde durduğu diğer ayak olan adılın iç yapısı ve özellikler kümesi de incelemeye dahil edilmelidir. Daha açık bir deyişle, gönderimsel özne adılını düşüren bütün dillerin ve bu dillerde bütün adılların işlevsel bir özellik olan belirtililik özelliğini taşıyor olması gerekir. Ancak Türkçe için henüz böyle bir araştırma yapılmamıştır. Bu konuyu ileri çalışmalara bırakıyoruz.

KAYNAKÇA

- Aktan, B. (2009). *Türkiye Türkçesinin Söz Dizimi*. Gazi Kitabevi.
- Delice, H.İ. (2012). *Türkçe Sözdizimi*. Kitabevi Yayınevi, İstanbul.
- Delice, H.İ. (1998). Türkçe Sözdiziminde Özne. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, sayı 6, 191-208.
- Göksel, A. ve Kerslake, C. (2005). *Turkish, A Comprehensive Grammar*. London: Routledge.
- Kornfilt, J. (1997). *Turkish. Descriptive Grammars*. London: Routledge.
- Holmberg, A. (2005). Is there a little pro? Evidence from Finnish. *Linguistic Inquiry* 36: 533-564.
- Holmberg, A. (2010). Null subject parameters. *Parametric Variation: Null Subjects in Minimalist Theory* içinde, Biberauer ve diğ. (ed.) Cambridge. Dordrecht, The Netherlands: Kluwer.
- Huang, Y. (2000). *Anaphora. A cross-linguistic study*. New York: Oxford University Press.
- Huang, J. (1989). Pro-Drop in Chinese: A Generalized Control Theory. *The null subject parameter* içinde, K. Safir & O. Jaeggli (Ed.), (ss. 185-214).
- Karahan, L. (1999). *Türkçede Sözdizimi: Cümle Tahlilleri*. Akçağ Yayınları, Ankara.
- Korkmaz, Z. (2007). *Grammer Terimleri Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Müller, G. (2005). Pro-drop and Impoverishment. *Form, structure and grammar*. A Festschrift presented to Günther Grewendorf on the occasion of his 60th birthday içinde, Brandt, P. ve Fuss, E. (ed.) Tübingen: Narr.
- Özkan, M. ve Sevinçli, V. (2013). *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi*. Akademik Kitaplar.
- Platzack, C. (2003). Agreement and Null Subjects. *Proceedings of the 19th Scandinavian Conference of Linguistics* içinde. Dahl ve Diğerleri (ed.) 326-355.
- Topaloğlu, A. (1989). *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*. Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Özsoy, S. (1987). Null Subject Parameter and Turkish. *Studies on Modern Turkish. Boeschoten* içinde, Hendrik, ve Ludo Th. Verhoeven (ed.). Tilburg; Tilburg Üniversitesi.
- Uzun, N. E. (2000) *Ana Çizgileriyle Evrensel Dilbilgisi ve Türkçe*. Multilingual, İstanbul.